

Maria Zuba-Ciszewska

Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie

PODSTAWOWE UWARUNKOWANIA W ZARZĄDZANIU WYDAJNOŚCIĄ PRACY W WYBRANYCH SPÓŁDZIELNIACH MLECZARSKICH W POLSCE

BASIC CONDITIONS OF MANAGEMENT OF THE LABOUR PRODUCTIVITY IN CHOSEN MILK CO-OPERATIVES IN POLAND

Słowa kluczowe: spółdzielnia mleczarska, wydajność pracy

Key words: milk cooperative, labour productivity

Abstrakt. Celem pracy była analiza podstawowych uwarunkowań technicznej i ekonomicznej wydajności pracy w wybranych spółdzielniach mleczarskich w Polsce. Poprawa zarówno ekonomicznej, jak i technicznej wydajności pracy w badanych spółdzielniach spowodowana była nie tyle spadkiem zatrudnienia (w największych mleczarniach wzrosło zatrudnienie), ale powiększaniem wielkości skupowanego mleka i wartością sprzedaży. Techniczne uzbrojenie pracy we wszystkich podmiotach miało tendencję rosnącą, i to nie tylko ze względu na spadek zatrudnienia, ale zwiększone inwestycje w środki trwałe. Analiza przyczynowa ekonomicznej wydajności pracy wykazała, że w większości badanych spółdzielni nie była rozwijana gospodarka intensywna. Wzrost wydajności pracy miał swoje źródło głównie w cechach nakładochłonnych, a więc w istocie ekstensywnych.

Wstęp

Ranga zasobów ludzkich w przedsiębiorstwie wynika z faktu, że jest to czynnik zarządzający i wytwarzający, decydujący o efektywności pozostałych czynników. To dzięki inteligencji zatrudnionych ludzi, ich sprawności i zaangażowaniu przedsiębiorstwo odnosi sukces [Jerzemowska 2004]. Priorytetowe znaczenie zasobów ludzkich spowodowane jest tym, że to ludzie decydują o wykorzystaniu wszystkich innych zasobów przedsiębiorstwa. Od wydajności pracowników zaczyna się efektywność działania firmy. Ludzie są najcenniejszym zasobem w przedsiębiorstwie, ponieważ to oni są kreatywni, przedsiębiorczy, mają możliwość uczenia się, doskonalenia swojego potencjału – są więc strategicznym zasobem podmiotu [Marek 1999]. Kapitał ludzki jest zasobem o strategicznym znaczeniu dla przedsiębiorstwa, warunkującym jego potencjał i możliwości rozwojowe. Ma to szczególnie znaczenie dla przedsiębiorstwa produkcyjnego. Istniejące w przedsiębiorstwie procesy fizyczne są obsługiwane głównie przez pracowników produkcyjnych [Nowak 2001]. Dlatego analiza kapitału ludzkiego jest tak istotna. Obejmuje ona przede wszystkim efektywność wykorzystania pracy zatrudnionych.

Wskaźnik efektywności wykorzystania zatrudnionych lub inaczej ich wydajności, pokazuje relację efektów pracy do średniego zatrudnienia. Efekty pracy mogą być ujęte w jednostkach naturalnych (np. sztukach) lub wartościowo (przychody ze sprzedaży, zysk operacyjny, zysk netto) [Leszczyński, Skowronek-Mielczarek 2004].

W przemyśle spożywczym za główne czynniki wpływające na wydajność pracy (oprócz wielkości zatrudnienia) uznaje się też te związane ze środkami trwałymi i wielkością produkcji [Chechelski, Morkis 2002], czyli wyposażenie majątkowe (techniczne) czynnika ludzkiego. Nowoczesne wyposażenie i nowoczesne technologie stwarzają duże możliwości wzrostu wydajności pracy. Często niezauważanym czynnikiem, wyraźnie obniżającym wydajność pracy jest niezadowolający stan techniczny maszyn i urządzeń, który zakłóca przebieg produkcji, utrudniając osiągnięcie zakładanej wielkości produkcji [Sobczyk 2004]. Najważniejszym składnikiem majątku trwałego są środki trwałe [Karmańska, Walińska 2006], ponieważ stanowią podstawowy składnik potencjału wytwórczego przedsiębiorstwa, a takim m.in. jest mleczarnia, i jako takie w

zasadniczy sposób decydują o jego możliwościach produkcyjnych. Jako bezpośrednio produkcyjne środki trwałe, decydujące o rzeczywistych możliwościach wytwórczych, należy uznać maszyny, urządzenia techniczne i narzędzia [Sobczyk 2004].

Czynnik materiałów (surowców) bywa wymieniany jako jeden z trzech głównych czynników produkcji (obok pracy i kapitału), w miejsce czynnika ziemi w tradycyjnym ujęciu [Samuelson, Marks 1998]. Szczególnie bardziej jest to adekwatne w przypadku przedsiębiorstw przemysłowych. Zmiana nakładów, a więc i surowca, to zmiana skali produkcji. Dlatego zakup surowców, które w formie nieprzetworzonej lub mało przetworzonej wchodzi w wyrób gotowy i określają w istotnej mierze jego własności materiałowe, stanowi kluczowe zadanie gospodarki materiałowej. Przemysł rolno-spożywczy charakteryzuje się specyfiką, która wyróżnia go od innych branż, m.in. dotyczy to nietrwałości surowców rolnych i dużej ich podatności na zepsucie. Stąd dążenie do jak najszybszego ich przerobu powoduje, że przedsiębiorstwa unikają transportu surowców na duże odległości, działając w rolniczych bazach surowcowych. Ta tendencja powoduje stosunkowo niską koncentrację produkcji rolno-spożywczej, w porównaniu z innymi gałęziami przemysłu. Istotny czynnik oddziałujący na przetwórstwo rolno-spożywcze stanowią także wahania podaży surowców rolnych, wynikające m.in. z przyczyn klimatycznych i przyrodniczych, które rzutują na organizację produkcji (zapasy, moce przerobowe, transport, gospodarka materiałowa itp.) [Makarski 1998]. Innym ważnym czynnikiem wpływającym na działalność zakładu rolno-przetwórczego, a wynikającym z zaopatrzenia surowcowego, jest rozproszenie produkcji surowca i konieczność utrzymywania przez przetwórcę ścisłych związków z producentem [Kapusta 2001]. W branży mleczarskiej wpływ skali produkcji na efektywność przedsiębiorstw mleczarskich jest znaczny. Większa skala przerobu mleczarni to potencjalnie większa jej zdolność konkurencyjna [Sznajder 1999], wyższa rentowność [Zuba, Zuba 2011] a także większe przychody ze sprzedaży [Zuba 2012].

W warunkach gospodarki rynkowej podstawowym warunkiem egzystencji i rozwoju przedsiębiorstwa jest sprzedaż [Janik 1999]. Na ostateczny wynik przedsiębiorstwa składają się różne działalności, jednak podstawowymi przychodami przedsiębiorstwa nastawionego na produkcję i sprzedaż wyrobów gotowych, a takim jest spółdzielnia mleczarska, są przychody ze sprzedaży, a więc z podstawowej działalności operacyjnej. Przetwórstwo mleka w Polsce po 1989 roku jest przykładem rozwoju nowych produktów i doskonaleniem wcześniej istniejących przez podnoszenie ich jakości, walorów smakowych oraz zróżnicowania asortymentowego. Sytuacja ta wynikała głównie z dostosowania się do wzrastającego zapotrzebowania i rosnącej konkurencji firm zagranicznych oraz sprostanania wymogom unijnym. Mleczarnie, dostrzegając te uwarunkowania, zaczęły inwestować w nowe technologie i linie produkcyjne, połączone z wprowadzeniem innowacji produktowych, jak np. mleko dla osób z nietolerancją laktozy. Działania te wpłynęły na dynamiczny wzrost przychodów ze sprzedaży tego sektora, w czym niewątpliwie miał udział znaczący wzrost eksportu, głównie na rynek unijny.

W analizie przyczynowej wydajności pracy celowe jest zwrócenie uwagi na źródła ją kształtujące, czy są to czynniki nakładochłonne (inwestycyjne, związane ze zwiększeniem wyposażenia majątkowego czynnika ludzkiego, a więc w istocie ekstensywne), czy nakładooszczędne (wynikające z wyższej efektywności zaangażowanego majątku, głównie rzeczowego majątku trwałego, a więc z gospodarowania intensywnego) [Bednarski, Waśniewski 1996]. Dlatego obrotowość majątku powinna rosnąć szybciej niż wartość składników majątkowych zaangażowanych przeciętnie na jednego zatrudnionego. W przypadku właściwego wykorzystania zaangażowanych zasobów osobowych i majątkowych będzie to prowadzić do wzrostu wydajności pracy jednego zatrudnionego [Bednarski i in. 1996]:

$$iMZ < iPM < iPZ$$

gdzie: i – indeks dynamiki,
 MZ – techniczne uzbrojenie pracy,
 PM – produktywność majątku,
 PZ – wydajność pracy jednego zatrudnionego

Materiał i metodyka badań

W pracy wykorzystano analizę dokumentów źródłowych w postaci sprawozdań finansowych (bilansów oraz rachunków zysków i strat) za cztery kolejne lata (2002-2005) publikowanych w „Monitorze Spółdzielczym B” przez 41 spółdzielni mleczarskich z 14 województw. Dokonano także analizy danych o zatrudnieniu i wielkości skupu mleka, uzyskanych na podstawie ankiet badawczych wystosowanych do członków zarządu tych spółdzielni. W badaniach zastosowano analizę wskaźnikową opartą o literaturę przedmiotu oraz własne propozycje wskaźników z zastosowaniem bardziej precyzyjnych wskazań elementów majątku i zatrudnienia (tj. urządzenia techniczne i maszyny oraz zatrudnienie w dziale produkcji). Do prezentacji wyników badań wykorzystano metodę opisową i zestawień tabelarycznych.

Wyniki badań

Zatrudnienie, środki trwałe, wielkość skupu mleka oraz przychody ze sprzedaży w badanych spółdzielniach mleczarskich charakteryzowały się bardzo dużym zróżnicowaniem w 4 kolejnych latach 2002-2005 (tab. 1), stąd charakteryzując te wielkości posłużono się dodatkowo miarami pozycyjnymi. Obszar zmienności wielkości zatrudnienia ogółem był bardzo duży i po trzech

Tabela 1. Miary klasyczne i pozycyjne charakteryzujące liczbę zatrudnionych, środki trwałe, skup mleka i przychody ze sprzedaży w badanych spółdzielniach i ich dynamika

Table 1. Measures classical and positional characterizing the number of engaged, capital assets, the purchase of the milk and sales revenue in examined cooperatives and their dynamics

Miary w pierwszym roku ich dynamika po trzech latach/ <i>Measures in the first year and their dynamics after three years</i>		Zatrudnienie ogółem (ZO) [os.]/ <i>The employment altogether (ZO) [person]</i>	Zatrudnienie w dziale produkcji (ZP) [os.]/ <i>The employment in the manufacturing department (ZP) [person]</i>	Środki trwałe (Śt) [mln zł]/ <i>Fixed assets (Śt) [mln PLN]</i>	Urządzenia techniczne i maszyny (U) [mln zł]/ <i>Machinery and equipment (U) [mln PLN]</i>	Skup mleka (S) [tys. l]/ <i>Milk purchase (S) [thous. l]</i>	Przychody ze sprzedaży (P) [mln zł]/ <i>Sales revenue (P) [mln PLN]</i>
Średnia/ <i>Mean</i>	1	287,4	107,5	13,3	5,8	56088,1	86,0
	4/1	104,5	108,9	169,2	206,9	136,7	163,1
Współczynnik zmienności/ <i>The coefficient of the variability [%]</i>	1	76,7	111,6	130,9	140,0	151,2	152,5
	4/1	128,3	120,1	125,7	131,7	125,3	121,1
Minimum/ <i>Minimum</i>	1	75	14	1,6	0,4	5 433	7,3
	4/1	90,7	92,9	96,9	34,5	104,9	107,3
Kwartył pierwszy/ <i>First quartile</i>	1	148	54	3,8	1,2	18 222	25,9
	4/1	91,2	96,3	121,4	160,5	106,7	130,7
Mediana/ <i>Median</i>	1	216	75	6,9	2,4	26 128	48,2
	4/1	98,6	94,7	122,2	152,0	124,5	136,3
Kwartył trzeci/ <i>Third quartile</i>	1	333	116	14,5	8,2	64 269	71,9
	4/1	99,1	103,5	156,7	142,8	122,5	168,0
Maksimum/ <i>Maximum</i>	1	1185	741	81,6	36,6	506 000	714,3
	4/1	140,3	131,6	250,9	343,7	176,3	206,3

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji uzyskanych z analizowanych spółdzielni

Source: own study on the basis the information obtained from analysed cooperatives

latach wzrósł. Największa mleczarnia zatrudniała kilkanaście razy więcej pracowników ogółem niż najmniejsza (w czwartym roku ponad 24 razy), a w przypadku działu produkcji był to dystans jeszcze większy. Wszystkie wartości zatrudnienia ogółem spadały, za wyjątkiem wartości maksymalnej, co oznacza, że większość badanych spółdzielni ograniczała zatrudnienie. W przypadku działu produkcji, tendencja ta dotyczyła co najwyżej połowy spółdzielni. Spółdzielnie mleczarskie podążają za ogólnobranżowym trendem w ograniczaniu liczby zatrudnionych pracowników, który w powszechnej opinii [Seremak-Bulge 2005] wynika z racjonalizacji struktur zatrudnienia.

Większość spółdzielni, z wyjątkiem najmniejszych, zwiększyła środki trwałe i ich najbardziej produkcyjną część, tj. maszyny i urządzenia, a najsilniej te, które go miały na wysokim poziomie. Obszar zmienności tego majątku trwałego po trzech latach wzrósł, co wynikało głównie ze wzrostu wartości maksymalnej.

Obszar zmienności wielkości skupu mleka w badanych spółdzielniach był duży (kilkaset mln l). Największa mleczarnia skupowała rocznie sto razy więcej litrów mleka niż spółdzielnia najmniejsza. Różnica między maksymalną a minimalną wielkością skupu mleka powiększyła się o około 80%. Dla 1/4 spółdzielni skup mleka nie przekraczał kilkunastu milionów litrów rocznie i w badanym okresie praktycznie się nie zmienił. Spółdzielni o skupie powyżej 100 mln l rocznie było zaledwie kilka (5 w pierwszym roku i 7 w czwartym), w tym jedna ze skupem powyżej 500 mln l, która po trzech latach skupiła o 76% więcej mleka. Jest to zatem niewielki odsetek mleczarni w porównaniu z innymi krajami unijnymi, w których średni przerób mleka na poziomie 100 mln l dotyczył przeciętnej mleczarni (np. w Wlk. Brytanii, Niemczech, Danii, Szwecji, Holandii).

Wartość sprzedaży rosła w całym obszarze zmienności, najsłabiej wśród podmiotów o małych przychodach, a najsilniej wśród mleczarni o dużej sprzedaży. Dystans między spółdzielniami o najmniejszych i największych przychodach z podstawowej działalności operacyjnej był bardzo duży. W pierwszym roku badania było to ponad 98 razy, a w ostatnim 186 razy. Zaobserwowana tendencja jest potwierdzeniem panującego w branży mleczarskiej trendu wzrostu wartości przychodów ze

Tabela 2. Miary wartości wskaźników produktywności kapitału ludzkiego i wyposażenia majątkowego zatrudnionych w badanych spółdzielniach i ich dynamika

Table 2. Measures of the value of indicators of the productivity of the human capital and the property-equipment of engaged in examined cooperatives and their dynamics

Miary w pierwszym roku i ich dynamika po trzech latach/ <i>Measures in the first year and their dynamics after three years</i>		P/ZO*	P/ZP	S/ZO	Śt/ZO	U/ZP
Średnia/ <i>Mean</i>	1	245,2	714,4	162,6	37,6	47,6
	4/1	145,2	106,6	122,6	154,3	169,1
Wsp. zmienności/ <i>The coefficient of the variability [%]</i>	1	50,0	42,9	48,8	52,4	73,2
	4/1	111,2	113,3	107,2	110,1	98,2
Minimum/ <i>Minimum</i>	1	84,4	165,7	30,2	11,0	4,1
	4/1	121,2	183,7	162,5	139,9	196,7
Kwartył pierwszy/ <i>First quartile</i>	1	161,1	510,6	104,5	21,6	22,0
	4/1	146,2	127,9	117,5	152,2	155,8
Mediana/ <i>Median</i>	1	211,0	647,0	155,1	32,0	38,7
	4/1	140,0	136,8	120,0	147,2	155,2
Kwartył trzeci/ <i>Third quartile</i>	1	297,6	923,5	200,7	46,3	59,9
	4/1	140,5	143,7	131,3	162,3	188,2
Maksimum/ <i>Maximum</i>	1	616,0	1480,1	427,0	86,3	160,5
	4/1	159,3	157,0	125,7	154,3	157,8

* oznaczenia jak w tab. 1; Śt, U, P – tys. zł, S – tys. l/*explanations see tab. 1: Śt, U, P – thous. PLN, S – thous. liters*

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji uzyskanych z analizowanych spółdzielni
Source: own study on the basis the information obtained from analysed cooperatives

sprzedaży. Bardziej dynamiczny wzrost przychodów z podstawowej działalności operacyjnej był w spółdzielniach o wysokiej sprzedaży niż w spółdzielniach o niskiej, co potwierdza wpływ skali produkcji na efektywność przedsiębiorstw mleczarskich. Większość wskaźników efektywności kapitału ludzkiego charakteryzowała się w badanym okresie umiarkowanym zróżnicowaniem (tab. 2).

Różnice w osiągniętej ekonomicznej wydajności pracy przez pracowników były bardzo duże i z czasem się pogłębiały. W 3/4 spółdzielni w pierwszym roku osiągnięte przychody ze sprzedaży na jednego zatrudnionego były mniejsze niż 300 tys. zł, podczas gdy odpowiednio w największych pod tym względem podmiotach były dwa razy większe. Poprawa efektywności pracy nastąpiła we wszystkich podmiotach, przy czym największy wzrost dotyczył spółdzielni o największej produktywności. Wzrost nastąpił także w dziale produkcji, szczególnie w najslabszych spółdzielniach, co należy uznać za zjawisko pozytywne. Badane spółdzielnie podążały zatem w tym samym kierunku co krajowa branża: następował wyraźny wzrost ekonomicznej wydajności pracy. Chociaż osiągnięte wyniki w większości z nich były słabsze niż średnia krajowa (średnio o 1/4 w pierwszym roku i 30% w roku czwartym roku).

W przypadku technicznej wydajności pracy, mierzonej roczną wielkością przerobu surowca na zatrudnionego, badane spółdzielnie charakteryzowały się także poprawą efektywności, zgodnie z ogólnobranżową tendencją. Najbardziej dotyczyła ona spółdzielni o niskim przerobie mleka, co należy uznać za pozytywne zjawisko. Różnice w technicznej wydajności pracy były duże i po trzech latach wzrosły, chociaż w mniejszym stopniu niż w przypadku ekonomicznej wydajności pracy.

Poprawa zarówno ekonomicznej, jak i technicznej wydajności pracy w badanych spółdzielniach spowodowana była nie tyle spadkiem zatrudnienia (w największych mleczarniach wzrosło zatrudnienie), ale powiększeniem wielkości skupowanego mleka i wartością sprzedaży. Tempo ich wzrostu było o wiele większe niż tempo zmian zatrudnienia (z wyjątkiem wielkości skupu dla mniejszych mleczarni).

Istotnym czynnikiem wpływającym na efektywność zatrudnionych było techniczne uzbrojenie pracy, które w badanych spółdzielniach bardzo się różniło. W najslabszych pod względem wyposażenia technicznego spółdzielniach jeden pracownik dysponował 8-krotnie mniejszymi wartościami środków trwałości niż odpowiednio w najmocniejszych podmiotach (po trzech latach różnica ta wzrosła). W przypadku działu produkcji dystans w przypadających na jednego zatrudnionego maszynach i urządzeniach był wielki (ponad 40-krotny), jednak po trzech latach spadł o 1/4. Techniczne uzbrojenie pracy wykazywało we wszystkich podmiotach tendencję rosnącą, i to nie tylko ze względu na spadek zatrudnienia, ale zwiększone inwestycje w środki trwałe i ich najbardziej produkcyjną część. W porównaniu jednak do całej branży nakłady środków trwałych w badanych spółdzielniach na jednego zatrudnionego okazały się o wiele mniejsze (średnio w roku pierwszym stanowiły 33% całej branży, w czwartym – 36%).

Analiza przyczynowa ekonomicznej wydajności pracy (tab. 3) wykazała, że w większości badanych spółdzielni nie była rozwijana intensywna gospodarka zgodnie ze wzorem, że dynamika technicznego uzbrojenia pracy jest mniejsza od dynamiki produktywności majątku, a ta jest niższa od dynamiki wydajności zatrudnionego.

W 33 spółdzielniach większą dynamikę wykazało techniczne uzbrojenie pracy od produktywności majątku, które zmieniało się wolniej niż wzrost wydajności pracy. Tylko dla 14 z nich dynamika wydajności pracy była silniejsza od dynamiki wyposażenia majątkowego. Wzrost wydajności pracy miał swoje źródło w cechach nakładochłonnych, a więc w istocie ekstensywnych. Tylko 3 spółdzielnie swój wzrost wydajności zawdzięczały wyższej efektywności zaangażowanych składników majątkowych. Jest to zatem wzrost o cechach nakładooszczędnych. W 4 podmiotach dynamika wydajności była mniejsza od produktywności majątku, która przewyższała dynamikę wyposażenia majątkowego, co oznacza, że następowało gospodarowanie intensywne, ale nie przekładało się to w pełni na rozpatrywany wzrost wydajności. Jedna spółdzielnia zanotowała spadek wszystkich indeksów – największy dla wydajności, a najmniejszy dla wyposażenia technicznego, co oznacza pogarszanie się gospodarowania kapitałem ludzkim.

Tabela 3. Indeksy dynamiki w analizie przyczynowej wydajności pracy w badanych (41) spółdzielniach
 Table 3. Indexes of the dynamics in the analysis of the causal job performance in examined (41) cooperatives

Dynamika w podmiotach 4/1 × 100/The dynamics in subjects 4/1 × 100	Spółdzielnie/Cooperatives										
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
MZ*	122,89	126,09	230,21	130,49	128,79	178,88	201,44	151,30	113,99	165,46	139,25
PM	144,23	106,73	58,29	108,22	101,31	82,23	72,31	100,89	99,30	100,66	81,12
PZ	177,24	134,58	134,20	141,21	130,48	147,09	145,66	152,65	113,19	166,55	112,96
	12	13	14	15	16	17	18	19	20	21	22
MZ	149,29	143,36	162,73	86,26	182,69	149,44	99,98	93,58	201,31	139,87	202,58
PM	126,58	86,44	74,67	146,99	65,94	116,68	155,70	91,23	78,76	83,26	71,11
PZ	188,97	123,93	121,50	126,79	120,46	174,37	155,67	85,37	158,55	116,46	144,06
	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33
MZ	146,72	135,15	121,17	131,85	313,97	98,35	222,51	94,86	157,33	112,93	147,49
PM	108,98	120,42	120,36	72,25	74,47	154,34	67,18	153,73	87,02	114,92	85,54
PZ	159,90	162,75	145,85	95,26	233,83	151,79	149,49	145,82	136,91	129,78	126,15
	34	35	36	37	38	39	40	41			
MZ	147,89	165,72	155,17	167,99	245,34	110,17	169,15	234,57			
PM	106,68	106,77	102,68	73,24	53,42	122,81	85,93	62,03			
PZ	157,77	176,94	159,33	123,04	131,05	135,30	145,35	145,51			

* oznaczenia/marks: MZ – Śt/ZO, PM – P/Śt, PZ – P/ZO

Źródło: opracowanie własne na podstawie informacji uzyskanych z analizowanych spółdzielni

Source: own study on the basis the information obtained from analysed cooperatives

Wnioski

1. Poprawa efektywności pracy nastąpiła we wszystkich badanych podmiotach, przy czym największy wzrost dotyczył spółdzielni o największej produktywności. Także w przypadku technicznej wydajności pracy, mierzonej roczną wielkością przerobu surowca na zatrudnionego, badane spółdzielnie charakteryzowały się poprawą efektywności, zgodnie z ogólnobranżową tendencją. Najsilniej dotyczyła ona spółdzielni o niskim przerobie mleka, co należy uznać za pozytywne zjawisko.
2. Poprawa zarówno ekonomicznej, jak i technicznej wydajności pracy w badanych spółdzielniach spowodowana była nie tyle spadkiem zatrudnienia (w największych mleczarniach wzrosło zatrudnienie), ale powiększaniem wielkości skupowanego mleka i wartości sprzedaży. Tempo ich wzrostu było o wiele większe niż tempo zmian zatrudnienia (z wyjątkiem wielkości skupu dla mniejszych mleczarni).
3. Istotnym czynnikiem wpływającym na efektywność zatrudnionych w mleczarniach było techniczne uzbrojenie pracy, które w badanych spółdzielniach bardzo się różniło. Wykazywało ono we wszystkich podmiotach tendencję rosnącą, i to nie tylko ze względu na spadek zatrudnienia, ale zwiększone inwestycje w środki trwałe.
4. Analiza przyczynowa ekonomicznej wydajności pracy wykazała, że w większości badanych spółdzielni nie była rozwijana gospodarka intensywna, a wzrost wydajności pracy miał swoje źródło w cechach nakładochłonnych, a więc w istocie ekstensywnych.

Literatura

- Bednarski L. i in. 1996: *Analiza ekonomiczna przedsiębiorstwa*, Wyd. Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław, 419.
- Bednarski L., Waśniewski T. (red.). 1996: *Analiza finansowa w zarządzaniu przedsiębiorstwem, Tom 2*, Fundacja Rozwoju Rachunkowości w Polsce, Warszawa, 193.
- Chechelski P., Morkis G. 2002: *Wydajność pracy w przemyśle spożywczym Polski i UE*, IERiGŻ-PIB, Warszawa, 20.
- Janik W. (red.). 1999: *Przedsiębiorstwo w gospodarce rynkowej*, Wyd. Wyższej Szkoły Przedsiębiorczości i Administracji, Lublin, 62.
- Jerzemska M. (red.). 2004: *Analiza ekonomiczna w przedsiębiorstwie*, PWE, Warszawa, 301-303.
- Kapusta F. 2001: *Teoria agrobiznesu*, Wyd. Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wrocław, 330.
- Karmańska A., Walińska E. 2006: *Środki trwałe w prawie bilansowym i podatkowym*, Komentarz. AD, Warszawa, 18-19.
- Leszczynki Z., Skowronek-Mielczarek A. 2004: *Analiza ekonomiczno-finansowa spółki*, PWE, Warszawa, 233-234.
- Makarski S. 1998: *Funkcjonowanie rynku rolno-żywnościowego*, Wyd. Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie, Lublin, 267.
- Marek S. 1999: *Elementy nauki o przedsiębiorstwie*, Fundacja na rzecz Uniwersytetu Szczecińskiego, Szczecin, 389.
- Nowak E. 2001: *Metody statystyczne w analizie działalności przedsiębiorstwa*, PWE, Warszawa, 98.
- Samuelson W.F., Marks S.G. 1998: *Ekonomia menedżerska*, PWE, Warszawa, 228.
- Seremak-Bulge J. 2005: *Rozwój rynku mleczarskiego i zmiany jego funkcjonowania w latach 1990-2005*. IERiGŻ-PIB, Warszawa, 117.
- Sobczyk G. 2004: *Ekonomika małych i średnich przedsiębiorstw*, Difin, Warszawa, 164, 77.
- Sznajder M. 1999: *Ekonomia mleczarstwa*, Wyd. Akademii Rolniczej w Poznaniu, Poznań, 172.
- Zuba M. 2012: *Wykorzystanie trzyczynnikowej funkcji produkcji w badaniu korzyści skali w spółdzielczym przemyśle mleczarskim*, Rocz. Nauk. SERiA, t. XIV, z. 1, 613.
- Zuba M., Zuba J. 2011: *Wpływ wielkości skupu mleka na rentowność wybranych spółdzielni mleczarskich w Polsce*, Rocz. Nauk. SERiA, t. XIII, z. 1, 492.

Summary

The aim of the work was the analysis of basic conditionings of the technical and economical labour productivity in chosen milk co-operatives in Poland. The improvement of both economic and the technical labour productivity in examined cooperatives was caused not so much a fall of the employment (in greatest dairies the employment increased), but with the enlargement of the size of bought up milk and with the sale value. The technical armament of the work showed in all subjects the tendency growing, and is not only due to the fall of the employment, but increased fixed investments. The causal analysis of the economic labour productivity showed that in the most of examined cooperatives had not been the developed intensive agriculture. The increase of the labour productivity had its source mainly in features cost-intensive, so in reality extensive.

Adres do korespondencji
dr Maria Zuba-Ciszewska
Katolicki Uniwersytet Lubelski Jana Pawła II w Lublinie
Instytut Ekonomii i Zarządzania, Katedra Bankowości i Finansów
Al. Raclawickie 14, 20-950 Lublin
tel. (81) 445 34 33
e-mail: maria.zuba@kul.pl